

Helsinški *bilten*

HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.145 // NOVEMBAR 2018.

Na konferenciji "Nacionalne avangarde"

Foto: Rade Prelić

SRBIJA – FAKTOR NESTABILNOSTI NA ZAPADNOM BALKANU

Ideja o spornom razgraničenju Srba i Albanaca (Kosovo), sporazum Grčke i Makedonije oko novog imena, neizvestan pravac razvoja nakon izbora u Bosni, spora transformacija balkanskih društava, zloupotreba medija, nespremnost za prevladavanje prošlosti, te novi spoljni akteri u regionu (Rusija, Turska, Kina) – sve su to problemi koje Zapad nije uspeo da stavi na pravi kolesek. Spora i zahtevna agenda oko proširenja Evropske unije (EU) na Zapadni Balkan, posebno u Srbiji, nosi u sebi potencijal za destabilizaciju regiona. Imajući sve to u vidu, naročito nakon

nepovoljnih trendova i u nekim članicama EU, Zapad intenzivira svoje aktivnosti u regionu, što posebno važi za NATO.

Elite u Srbiji su pokazale nespremnost ne samo za nepohodne reforme koje zapadno savezništvo podrazumeva, već i deficit u shvatanju međunarodnog konteksta koji ih prisiljava na izbor. Upravo pitanje izbora – evropeizacija ili regresija – je problem koji zapadna zajednica nastoji rešiti u svoju korist, što znači i u korist balkanskih naroda.

Srpske elite nemaju svest o tome da u datom kontekstu više ne poseduju ucenjivački potencijal “sedenja” na dve ili više stolica, kao i da je njihov legitimitet u vlastitom narodu doveden u pitanje korupcijom, bahatašću, lažima i nesposobnošću da se bave egzistencijalnim problemima u vlastitim društvima. Zbog toga recikliraju nacionalizam i populizam kao način za održavanje *statusa quo*, negujući poziciju žrtve i indukujući stalni strah od okruženja i međunarodnih aktera.

Nova američka administracija želi u što kraćem roku zatvoriti otvorena pitanja na Balkanu i Bliskom istoku kako bi svoju diplomatsku energiju usmerila na Pacifik, odnosno na svoje odnose sa Kinom koja se percipira kao glavni izazov SAD u XXI veku. U tom smislu sve su učestalije posete visokih zvaničnika regionu. NATO je takođe veoma aktivan kao i EU, ali je njena strategija mnogo sporija, jer pokušava da Zapadni Balkan stavi u vrednosni okvir koji se podrazumeva kad je reč o pristupanju Evropskoj uniji.

Međutim, zbog prisutva novih aktera, posebno Rusije,¹ Zapad se suočava sa mnogo kompleksijom situacijom s obzirom da se njen mobilizatorski potencijal u međuvremenu značajno istopio. Reč je naime, o karakteru balkanskih društava, realnom ljudskom potencijalu i spremnosti za prihvatanje evropskih vrednosti. Tranzicija, sprovedana brutalno i u najvećem broju slučajeva kriminalno, proizvela je nove odnose u tim društvima, s nepremostivim jazom nejednakosti do mere da je najveći deo društva postao irelevantan i nevidljiv. Nije došlo do transformacije

1 Aleksandar Dugin, filozof, blizak Putinu smatra da je ovo novo pogoršavanje odnosa rezultat činjenice da se Rusija oporavila od gotovo smrtonosnog udarca koji je dobila devedesetih. Povratak kopnene sile i novi uspon Evroazije je glavni razlog koji objašnjava ovaj novi hladni rat. Zapravo se radi o onom starom, “većitom” hladnom ratu. Devedestih smo imali prividno nezaustavljivu pobedu pomorske sile – otuda globalizacija i unipolarnost, <http://standard.rs/2018/05/29/aleksandar-dugin-putin-ima-dva-lica/>.

vrednosnog sistema u želejnom smeru, već je uspostavljen najbrutalniji oblik divljeg kapitalizma. Izostanak ekonomskog napretka, stalni odliv mozgova, te osećaj nemoći da se utiče na kvalitetnije promene rezultirali su apatijom širokih razmera.

Uprkos sve očiglednijoj regresiji u koju Srbija tone na svim frontovima, predsednik Aleksandar Vučić još uvek uspeva da stvori privid da je Srbija povratila ugled u svetu, da je postala zemlja koja se sluša, kao i da ratovi devedesetih nisu izgubljeni. U tom smislu, stalne kampanje protiv spoljnih neprijatelja (suseda) i unutrašnjih (medij, civilni sector i slabašna opozicija) samo učvršćuju taj privid. Osnovna poruka je svakako da su “ratovi bili opravdani”, a Srbi jedine žrtve. Sve to prati i rehabilitacija Slobodana Miloševića i njegove politike. Vojislav Šešelj, osuđeni ratni zločinac ima posebnu ulogu, ne samo da ruži svakog na koga predsednik ukaže, već i da sistematski razara temelje koje je međunarodna zajednica dve decenije gradila kao usov za priključenje evroatlantskim integracijama.

Predsednik Vučić u koga je Zapad polagao velike nade kad je reč o zatvaranju kosovskog pitanja, ne samo da je izneverio očekivanja, već je postao nepredvidiv i dezorijentisan. To je jasno iz njegovih svakodnevnih kontradiktornih poruka kojima je teško naći smisao. Nije uspeo da odgovori brojnim izazovima koji zahtevaju odlučnijeg, mudrijeg i sposobnijeg državnika. Pri tome, dominantna politička i druge elite smatraju da Srbija može uspešno odgovoriti brojnim izazovima samo ako ostane ne samo izvan NATO, već i izvan Evropske unije (EU). Najvažnije je, ističe se, biti van domašaja Brisela, bilo kao sedišta zapadne alijanse ili kao prestonice oligarhijske anti-Eвроpe.²

Predsednik Vučić sve više stavlja akcenat na položaj Srba u regionu u kontekstu potrebe njihove

2 <http://standard.rs/2018/03/10/>

srdja-trifkovic-srbima-preti-dvotruka-opasnost.

zaštite. Time povećava tenzije sa svim susedima, jer oni u tome prepoznaju velikodržavnu politiku Slobodana Miloševića. Sve manje su u fokusu reforme, normalizacija odnosa u regionu i razvoj društva i privrede, a sve više iluzije da je moguće rekonponovanje Balkana.

Nedavno osnovana nevladina organizacija “**Nacionalna avangarda**” je na tom tragu i uživa punu podršku aktuelne vlasti, uključujući i predsednika Vučića. Njena prva ozbiljnija aktivnost bila je konferencija “Ka bezbednijoj Srbiji” (5. oktobar u hoteli “Hilton”), s ciljem da s bezbednosnog stanovišta osvetli petooktobarske događaje iz 2000. godine, kao i da se osvrne na aktuelne bezbednosne pretnje. Na konferenciji je učešće uzeo gotovo ceo politički vrh, a predsednik Vučić ju je čak otvorio. U govoru se osvrnuo na Peti oktobar, istakavši da je taj događaj doneo neke dobre, ali i neke loše stvari: “Dobro je što se Srbija otvorila ka svetu, a loše je što je nastupila brutalna pljačka i što su pljačkaši odustali od državnih interesa, razorili Srbiju i uveli je u najtežu krizu”.³ Akcenat je stavljen na pljačku koja je usledila, što je inče u skladu s njegovom politikom kriminalizacije ne samo Petog oktobra, nego i svih onih koji su učestvovali u demokratskoj vlasti do 2012, posebno Demokratske stranke i njenih lidera.

U svom programu “Nacionalna avangarda” reciklira nacionalni program, stavljajući ga u novi politički kontekst, odnosno precizirajući da je “njen istorijski cilj oslobođenje i ujedinjenje”, kao neophodnog subjekta srpskog nacionalnog pokreta koji bi se maršem kroz institucije suprotstavio drugosrbijanskom⁴ krugu dvojke.⁵ Iz toga proizilazi, kako se itiče, da je potrebna aktivna

državna politika Srbije prema Kosovu, Crnoj Gori, Republici Srpskoj, prema nacionalnim manjinama Srba u susednim državama.⁶

Osim ove organizacije na istom tragu je i **Napredni klub** koji sistematski tendenciozno plasira informacije o navodnoj ugroženosti Srba u svim susednim zemljama. Jedan od njegovih ciljeva je uspostavljanje “nove demokratske nacionalne politike Srbije”, naročito prema srpskom narodu koji je u novonastalim balkanskim državama pretvoren u nacionalnu manjinu.⁷ Ova organizacija smatra da bi prisajedinjenjem srpskih krajeva na Kosovo bilo moguće zaustaviti demografsko propadanje ovih opština, iskoreniti korupciju i sprovesti punu demokratizaciju u njihovim ustanovama. Nova ravnoteža i međusobno priznanje, ističe se, smanjili bi pritisak na srpske enklave.⁸

Komisija EU po prvi put javno iznosi ocene o nepovoljnim trendovima u Srbiji. Tanja Fajon, poslanica Evropskog parlamenta (EP) i članica delegacije EP za odnose s Kosovom, navodi da nema političke stabilnosti u regionu, jer takve politike nema, što je suprotno onome što predsednik Vučić tvrdi. Ukazuje na retoriku koja je opasna, kao i na katasrofalno stanje u medijima, na činjenicu da ne postoji opozicija, te da Srbija nema spoljnu politiku koja je usaglašena sa EU. Posebno ukazuje na opasnosti koje svaka promena granica nosi, kao i da sve više njih u EU kritikuju stavove Mogerinijeve o tom pitanju.⁹

Stabilnost koja je dobila dobila prevagu nad demokratizacijom i reformama pokazuje se sada pogubnom za razvoj unutar same Srbije. Vučićeva inicijativa o podeli Kosova se polako topi, jer Hašim Tači nema podršku za tu opciju, a i najrelevantnije zemlje u EU su protiv toga (Nemačka

3 <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/2996930-aleksandar-vucic-otvorio-konferenciju-ka-bezbednijoj-srbiji-coveku-je-nakon-gladi-najvaznija-potreba-sigurnost-i-bezbednost>.

4 Misli se pre svega na sve liberalne grupe, civilni sektor i nezavisne i kritične medije.

5 <http://www.nacionalnaavangarda.rs/o-nama/>.

6 <http://www.nacionalnaavangarda.rs/o-nama/>.

7 <https://www.napredniklub.org/ciljevi-kluba/>.

8 <https://www.napredniklub.org/7-tacka-o-kim/>.

9 Tanja Fajon, “Vučić oovog puta nije bacao novine po stolu”, *Danas*, 3-4 novembar 2018.

i Velika Britanija). Vučić polaže nadu u SAD koje su pokazale fleksibilnost o tom pitanju, ali se nisu jasno izjasnile o tome kakvu bi vrstu dogovora između Kosova i Srbije podržale.

SRBIJA KAO SREDIŠNA TAČKA

Zapad percipira Srbiju kao središnu tačku u balkanskoj dinamici, jer još uvek deluje na više frontova – takoreći u svim susednim republikama bivše Jugoslavije. Mada i sama nemoćna i po svim pokazateljima koji se odnose na Balkan na začelju, Srbija nije odustala od svojih aspiracija. One i dalje u velikoj meri određuju njen odnos prema regionu, ali i prema vlastitom razvoju. S obzirom na fluidnost međunarodnog konteksta, čeka se da “kucne taj istorijski trenutak kako bi se napravio i formalni korak (misli se na ujedinjenje Srbije i Republike Srpske)”;¹⁰ jer, kako se ističe, “srpski narod u BiH je danas u ovoj konstelaciji odnosa u većoj meri povezan sa Srbijom nego što je bio pre rata”.¹¹

Nedavni izbori u Bosni nisu doneli neophodne promene, što je dodatno učvrstilo uverenje srpske elite da vredi čekati i da je Milorad Dodik nezamenjiv u očuvanju srpskih interesa. Nakon izbora u Republici Srpskoj (RS), opozicija koja je pokušala da mobiliše nezadovoljstvo građana na socijalnim temama i kriminalu, je takoreći, preko noći nestala. Kad je reč o nacionalnoj strategiji ni ona ne odstupa od konsenzusa da treba očuvati Republiku Srpsku i voditi je ka samostalnosti. Osim toga, izborne procedure su još uvek pod Dodikovom kontrolom, koji je podršku dobio na uvek efikasnoj tezi o ugroženosti srpskog naroda u BiH, kao i na strahu da će Zapad, ukoliko on izgubi, poništiti RS. Nije došlo do većih pomeranja, sem što je po treći put za hrvatskog kandidata izabran Željko Komšić. Međutim,

HDZ je pobedila na nivou Federacije što znači da na snazi i dalje ostaje koalicija Dodik-Čović. Neizvesno je kako će funkcionisati Predsedništvo BiH, jer se očekuje da će Dodik pokušati da ga obesmisli. Isto tako na nivou federacije Čović se očigledno sprema za opstrukciju njenog funkcionisanja.

Celokupna situacija u Bosni ide na ruku Beogradu koji u tome vidi mogućnost za dalje rastakanje zemlje.

Kad je reč o Makedoniji, Beograd je činio mnogo, ne samo u propagandnom smislu da istorijski zaokret do koga je došlo tokom poslednjih godinu dana, potkopa: od držanja strane bivšem premijeru Nikoli Gruevskom tokom kritičnih dana njegovog silaska s vlasti, likovanja zbog neuspelog referenduma, do neskrivene želje da pomirenje aktuelnog premijera Zorana Zaeva i njegovog grčkog kolege Aleksisa Ciprasa ne uspe.

Dok je zapadna međunarodna zajednica pomagala dvojici južnobalkanskih aktera da do sporazuma o novom imenu Makedonije dođu i da ga što pre realizuju, kako bi Makedonija već 2019, postala članica NATO i s entuzijazmom je pozdravljala svaki pomak u tom pravcu, Srbija je “makedonsku kartu” držala u “ruskoj korpi”. Rusija, kao jedan od stalno prisutnih međunarodnih aktera na Balkanu, nije krila nezadovoljstvo širenjem Severnoatlanske alijanse na jug Balkana. Kao prethodno u slučaju Crne Gore, i povodom makedonsko-grčkog sporazumevanja Rusija je obaveštajno,¹² propagandno i uz pomoć ostalih balkanskih saveznika (Srbije, u prvom redu) nastojala da blokira primenu Prespanskog sporazuma. Međutim, za sada se pokazuje, kako primećuje Vladimir Gligorov iz bečkog Instituta za međunarodnu ekonomsku politiku da “Rusija na Balkanu podržava samo gubitnike”.¹³

10 Intervju Aleksa Buha, “Srpskoj je potreban srpski konsenzus”, Pečat, 26 oktobar 2018.

11 Ibid.

12 Nakon potpisivanja Prespanskog sporazuma grčka vlada je uskratila gostoprimstvo dvojici ruskih diplomata pod optužbom za špijunažu.

13 Novi magazin, 25. oktobar 2018.

Kako se referendum o novom imenu Makedonije odazvao mali broj građana (37 odsto s pravom glasa) ishod referenduma, koji nije bio obavezujući, interpretiran je na različite načine. Makedonska vlada i zapadni saveznici insistirali su na postotku onih koji su glasali “za” (“pozdravljam glas ‘za’”, poručio je Jens Stoltenberg), dok su protivnici sporazuma likovali zbog male, za uspeh referenduma (50 odsto plus jedan glas) neophodne izlaznosti.

Među ovim drugima bila je i Srbija; “Propao referendum o imenu Makedonija” glasio je trijumfalni naslov na prvoj strani *Politike*.¹⁴ Po Ljiljani Smajlović, kolumnista *Nedeljnika*,¹⁵ Zoranu Zaevu je pošla za rukom retka stvar: “da iz čeljusti svoje skupo plaćene i dugo spremane izborne pobeđe iščupa – poraz”.

Vlasti u Beogradu su se sve vreme od potpisivanja Prespanskog sporazuma prema njemu odnosile s distancom i rezervom. U stilu, kako je to formulisao šef diplomatije Ivica Dačić, “zašto bi se nas ticao načelni sporazum koji je Makedonija potpisala sa Grčkom”.¹⁶ Predsednik Aleksandar Vučić je uoči posete Moskvi, gde je, po vlastitim rečima, s ruskim predsednikom Putinom analizirao stanje u regionu, uz Kosovo i u Bosni i Hercegovini i Makedoniji, sugerisao da Evropska unija “zanemaruje volju naroda” iskazanu na referendumu. Iako je naglasio da “Srbija poštuje svaki dogovor između Grčke i Makedonije”, dodao je i da “ne možete zanemariti šta misli narod i ne može se ništa nametnuti spolja”.¹⁷

Za većinsku političku, medijsku, akademsku i širu javnost u Srbiji referendum je – za koga se samo usput spominjalo da je konsultativan, a ne obavezujući – potopio Prespanski sporazum. Ta očekivanja temeljila su se na tome što je vladajuća koalicija Zorana Zaeva imala 72 poslanika

u Saboru, dok je za izglasavanje ustavnih promena bilo neophodno najmanje 80 glasova podrške. Pretpostavljalo se isto tako da će slediti unutrašnja politička nestabilnost: umesto da (referendum) označi kraj političke krize (izazvane sporazumom s Grčkom) samo je produbio nemire, pisala je, *Politika*, dodajući: “Ojačao je opoziciju i stvorio uslove za podelu kakva je Makedoniju cepala pre poslednjih izbora, na kojima je stranka Zorana Zaeva uspeła da preuzme vlast”.¹⁸

Napor makedonskog premijera da osigura većinu u Saboru smatrao se nedostižnim ciljem: “Zagledana u ambis postavljen pred nju od strane njenih spoljnih ‘prijatelja i saveznika’, Makedonija i dalje pokušava, sada u parlamentu, da ozakoni nametnuto rešenje iako ga narod na referendumu nije prihvatio”, zaključio je *Pečat*.¹⁹

Poslanici Sabora su međutim “poništili” ishod referendum i neophodnom, dvotrećinskom većinom usvojili predlog o izmenama makedonskog ustava i utrljali put sprovođenju Prespanskog sporazuma.

Crna Gora je i dalje meta Beograda sa pretenzijama da se poništi njena nezavisnost i državna samostalnost. Ekstremna desnice lansirala je parolu da se nad Srbima u Crnoj Gori vrši “identitetski genocid”, da je Srbima onemogućen dolazak na rukovodeće funkcije u javnim ustanovama i državnoj službi. Srpski patrijarh Irinej je čak izjavio da je položaj Srba u Crnoj Gori kao u doba NDH. Sve to ukazuje na stvaranje atmosfere koja bi opravdala i neke agresivnije akcije. U to su uključeni i pojedini članovi Vlade Srbije (Nenad Popović, na primer), zatim predstavnici Srpske pravoslavne crkve (SPC), vojske i SANU (Matija Bećković). Ivica Dačić, ministar inostranih poslova, izjavio je da “državljeni Srbije trpe maltretiranje od strane crnogorskog sudstva i tužilaštva, bezrazložno se pritvaraju, neki su godinama u pritvoru, drugi imaju zabranu izlaska

14 *Politika* 2. oktobar 2018.

15 *Nedeljnik*, 4. oktobar 2018.

16 Prema, *Danas*, 3. oktobar 2018.

17 Isto.

18 *Politika*, 2. oktobar.

19 *Pečat*, br. 541/2018.

iz Crne Gore, a posebna priča je diskriminacija nad Srbima iz Crne Gore kojima se pokušavaju uskratiti sva moguća prava, od zapošljavanja do toga da im se zabranjuje upotreba srpskog jezika u školama, na udaru se nalazi sve, progone se politički lideri Srba... Nema primera u Evropi u 21. veku da je jedan narod u tako lošem položaju kao što su to Srbi u Crnoj Gori”.²⁰

Ekstremna desnica sve je češće u Crnoj Gori i gotovo svakodnevno organizuju provokativne akcije koje su direktno protiv crnogorske nezavisnosti. Dok predsednik Vučić diže borbenu spremnost Vojske Srbije, istovremeno poslanici Demokratskog fronta u Skupštini Crne Gore najavljuju pobunu i građanski rat.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Međunarodna zajednica (SAD i EU) već 20 godina uspostavljaju okvir za balkansko pridruživanje evroatlantskim integracijama. U tom kontekstu, pristajanje na menjanje granica, što je, za početak u opticaju u dijalogu o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, bilo bi pogubno za region i njegovu budućnost. Time bi se poništili svi sporazumi i naponi koji su region okretali ka, pre svega, članstvu u EU i NATO kao najrealnijeg okvira za obnovu poverenja i pomirenja u regionu. Otvaranje vrata inicijativama poput onih o rekompoziciji Balkana, predstavljalo bi uvod u nove konflikte, sukobe i nasilje. Srbija nije odustala od svojih aspiracija mada je njen potencijal za sukob znatno smanjen.

EU mora pojačati angažman u Srbiji. Pri tome, osim saradnje s Vladom i državnim institucijama, neophodno je pružanje ozbiljne podrške medijima, civilnom društvu i opoziciji. Njen dosadašnji pristup pokazao se manjkavim, jer je sve karte stavila na Vučića, što je on zloupotrebio: paralelno sa simuliranjem dijaloga s Kosovom blokirao je sve procese u samoj Srbiji, zavođeci ličnu vlast obesmišljavanjem svih institucija.

Treba prekinuti s praksom podilaženja vlastima, jer to vodi daljem urušavanju Srbije. Sedenje na više stolica pokazalo se kao promašaj. Otuda agresivnost koja se pojačava s približavanjem raspleta krize oko Kosova, što će još jednom staviti u drugi plan suštinske problem.

Bez pojačanog američkog i EU angažmana, uverljivog transatlantskog zajedništva koje će još jednom snažno stati ne samo iza Bosne i Hercegovine, već i iza koncepta građanskih država, region će kliziti ka potencijalnoj nestabilnosti. Takođe, to je jedini način da se zaustavi proces dezintegracije u BiH, ali i u drugim državama i apsolutizacije politike identiteta koja vodi u tribalizam i nativizam.

20 <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/2986053-srbi-u-crnoj-gori-zrtve-torture-i-diskriminacije-dacic-ostro-reagovao-drzavljeni-srbije-trpe-maltretiranje-od-strane-crnogorskog-sudstva>.